

FENOMENOLOGINĖS FILOSOFIJOS AKIRAČIAI

JONKUS Dalius. *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai.*

Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009, 282 p.

Dalius Jonkus yra vienas iš pagrindinių veiklių fenomenologijos judintojų Lietuvoje. Dar tiksliau sakant, jis yra pagrindinis fenomenologijos gynėjas ne kaip užsispyręs dogmatikas, bet kaip filosofas, turintis įtikinančius argumentus atsakyti principingai į oponentų ir kitaip mąstančių akademikų pasiūlytas alternatyvas. Šiuo atveju jis tęsia filosofinę ir fenomenologinę tradicijas, nes kiekviena fenomenologinė analizė bet kurios disciplinos, srities ar temos pirma reikalauja parodyti griežtus argumentus, kad kitokio pobūdžio analizės remiasi prielaidomis, kurių tokios sritys iš principo negali leisti. Paėmus paprastą, visuose moksluose įprastą teiginį, kad visas žmogaus supratimas ir visos patirtys yra pagrįstos ir išaiškinamos jusline, empirine patirtimi. Bet kartu visi argumentai, norintys būti moksliški, vartoja formalią logiką, iš viso neturinčią jokių juslinių patirties reikalavimų, nors be tokios logikos nebūtu įmanomas nė vienas empirinis mokslas. Mėginimas viską išaiškinti tik viena patirties plotme įveda kitas plotmes. Todėl fenomenologinė filosofija griežtai parodo įvairių patirties objektyviai duotų plotmių ir reikalauja, kad kiekviena plotmė turėtų būti suprantama jos pačios esmėje. Remiantis Jonkaus analize, kiekviena sritis yra patiriama pagal jos reikalavimus, o ne pagal kokios nors dogmos teiginius.

Jonkaus darbe yra parodomi įvairūs patirties aiškinimų trūkumai pradedant nuo psichologizavimo, natūralizmo, istoricizmo problematikos, iš kurių atsiranda nihilizmas ir pagaliau totalitarizmas. Taikydamas Husserlio fenomenologinį metodą, Jonkus pajėgia atverti visur neišvengiamą patirties sąlygą: sąmonė yra sudėtingas ir daugialypis judesys intencijų, kurios koreliuoja su specifinėmis objektyvumo sritimis. Pirma,

reikia išskirti „intencionalumą“ nuo „intencijų“. Pastarosios sudaro specifinį intencionalumo klodą, kurį galima pavadinti „valingu“. Žmogus nutaria, ką veikti, kur eiti, ko jis nori, su kuo susitikti ir ko siekti, bet dauguma intencionalumo santykių su aplinka nereikalauja valingumo. Ar nori žiūrėti, ar ne, vadinasi, žiūrėti į ką nors, girdėti, vadinasi, girdėti ką nors, teigti yra teigti, kad tas ir taip yra tiesa. Galima iš viso nekreipti dėmesio į šuns lojimą, bet vis tiek girdėjimas yra lojimo girdėjimas. Kartu Jonkus argumentuoja, kad „intencionalumo“ koreliavimas su specifiniais objektais nereiškia, kad tie objektai yra priežastys žmogaus patirties. Pastaroji daugiausia yra veikla ir kartu atvėrimas patiriamos daikto, temos, srities esmės. Puntuko akmuo negali priversti juo domėtis, apžiūrėti jį iš visų pusių, paliesti, pauostyti ir palaižyti. Visi tie veiksmai –ėjimas aplink jį, pastebėjimas įvairių šešėlių, šiurkštumų sudaro „apžiūrėjimo“ veiklą, kuri koreliuoja su tuo Akmenių, bet nėra akmens „representacija“, o jo sudėtingas atvėrimas. Anot Jonkaus, kiekviena sritis, objektyvi duotis, tema reikalauja specifinių „intencionalumo“ veiksmų, kurie galėtų atverti esmišką tokių duočių patirtį. Taigi teiginys, kad $2 \times 5 = 10$, reikalauja intencionalumo veiksmų kaip daugybės, dalybos, skaičiavimo, bet nesiduoda ir net atsisako būti regimas „iš kitos pusės“. Atvėrimas matematikos yra visai kitoks negu atvėrimas medžiaginio daikto.

Vienas iš svarbiausių ir grindžiančių patirties plotmių yra laikas. Jonkus stropiai nagrinėja šią laiko problemą, parodydamas, kad patiriamas išgyvenamas laikas skiriasi nuo patirto laiko, kaip daiktų vienas po kito eigos. Išgyvenamas laikas susideda iš sukūrimo pirmapradžio „lauko“, kur nykstanti dabartis dar yra užlaikoma retencijomis ir protencijomis tokiu būdu, kad retencijos ir protencijos sudaro pirmapradi patirties horizontą, plintantį į atmintį ir lūkesčius. Čia pasirodo pirmapradė refleksija, nes Jonkus argumentuoja, kad posūkis į subjektą, kaip modernus refleksijos suvokimas, yra antraeilis, nes išgyvenamas laikas sudaro duotį slenkančios dabarties, kuri pradeda skleistis į dabartį, dar-dabartį ir tik-dabartį. Reikia, kad pasirodytų skirtumai, reflektuojantys vienas kito būtinumą ir vedantys į aukštesnio lygio refleksines patirtis kaip atmintį bei lūkestį ir kartu skirtumą tarp „objektyvaus“ laiko ir išgyvenamo laiko. Diskutuodamas su kitais fenomenologijos filosofais kaip Levinas Jonkus parodo, kad ši refleksijos pirmapradė plotmė sąlygoja jų vienišumo, mirties, miego suvokimą ir mirties bei miego „dialektiką“.

Aišku, suprasti kitą asmenį, net ir kitokią filosofiją, reikalauja kitokios refleksijos, kuri atveria kito „transcendenciją“, bet taip pat intersubjektyvią patirtį. Šioje plotmėje siejasi laiko ir kito patirties refleksijos, sudarančios sudėtingus analizės reikalavimus – bet nėra ko būgštauti, nes Jonkus gabiai įveikia užduotį eidamas per įvairias problemas, iškeltas Levino, Heideggerio ir Sartre'o, tokias kaip intencionalumo ir solipsizmo ribos. Anot Jonkaus, tokios problemos turi būti išaiškintos filosofiniais argumentais ir per fenomenologinę patirtį. Teiginiai, kad sąmonės intencionalumas nėra užtenkamas patirti dar prieš intencionalumą pasirodžiusias sąlygas, kaip „bū-tis pasaulyje“ reikalauja refleksijos kaip vienos intencionalumo plotmės, be kurios

„būtis pasaulyje“ nepasirodytų kaip fenomenologinio tyrinėjimo sritis. Be to, Jonkus parodo, kad teiginiai apie žmogaus konkretų buvimą pasaulyje nėra pagrindę tokių teiginių konkrečia tarp-kūniška patirtimi ir todėl pasilieka kyboti abstraktybėje. Tarp-kūniškumas sudaro pagrindą Jonkaus įnašui į praktinę fenomenologiją, atveriančią žmogaus tiesioginį gyvenamą pasaulį. Šio pasaulio duotis reikalauja primato ne „aš galvoju“, bet „aš galiu“. Reikia suprasti kad kūniškumas ir tarp-kūniškumas susideda iš kūniškų veiklos sistemų ir aplinkos architektonikos, kuri tęsia ir kartu artikuliuoja bei keičia žmogaus veiklos sistemas, ypač kad žmogaus kuriama aplinka atveria naujus horizontus ir galimybes, reikalaujančias keisti, ką „aš galiu“ ir ką kiti gali dėl mūsų bendrų uždavinių.

Pagaliau, atsivėrus galimybių horizonto patirčiai, atsiveria ir pasaulio problematika, kurią Jonkus plėtoja sekdamas iš pradžių Ortegos y Gasseto nuorodomis, vėliau Husserlio ir Finko „paskutinę“ filosofijos neišspręstą problematiką. Nors paliečiama Heideggerio pasaulio sąvoka, anot Jonkaus, Finkas parodo ne heidegerišką „ontologinę skirtumą“, bet „kosminį skirtumą“. Pastarasis reiškia, kad tarp sumos daiktų ir jų sąryšių ir „pasaulio“ yra radikalus skirtumas. Juk visi daiktai ir jų sąryšiai yra duoti pasaulyje, o pasaulis nėra nei daiktas, nei sąryšis, nors visada atrodo, kad pasaulis mums yra arčiau negu visi daiktai ir jų sąryšiai. Mes galime nusiųsti ekspediciją į Marsą, bet negalime siųsti ekspedicijos surasti „pasaulį“. Jis nėra daiktas, bet visos ontologijos ir metafizikos, net ir teologijos remiasi *a priori* pasaulio prielaida. Daugybė visai skirtingų kryptių filosofijų modernioje epochoje rungėsi ir rungiasi su „pasaulio problematika“ ir jos išsprendimas visuomet atsiremia į aporijas. Jonkaus pastangos tiesiog eina prie šios problemos ribos.

Verta pastebėti, kad veikale yra „užuominų“ apie tradicijas ir istoriją; anot autoriaus, istorijos problematika yra „išrišta“ Gadamerio, ir tradicijos supratimas gan aukštame lygyje pasirodo Husserlio aritmetikos analizėse. Visgi būtų patartina pratęsti istorijos ir tradicijos analizes pasikliaunant fenomenologijos transcendentaline patirties plotme, kuri leidžia ir net reikalauja tradicijų palyginimo, nes tik palyginimai gali atverti „tradicijos“ ir „istorijos“ sąvokų ribotumą. Kitaip tariant, šios sąvokos gali būti tik vienos tarp daugelio kitų variantų ir todėl priklausyti tik Vakarų „istorinio laiko“ supratimui. Aišku, šios pastabos nesudaro neigiamos veikalo kritikos, bet patarimą, kokie yra tolesni uždaviniai, net ir dėl „pasaulio problematikos“. Vakarų laiko kaip tęstino suvokimas veda prie specifinės pasaulio sąvokos ir jos problematikos, bet kitos „tradicijos“ gali atverti kitokias pasaulio sąvokas, kurios padėtų išspręsti Vakarų dilemas. Linkiu autoriui sėkmingai tęsti puikiai pradėtą darbą.

Algis Mickūnas